

הרב אהרן ליכטנשטיין / לפרשת מטות

בחלקה האחרון של פרשתנו מופיע סיפור בקשתם של בני גד וראובן. למעשה, מופיעות בסיפור שתי בקשות שונות שלהם. בשלב הראשון רואים בני גד ובני ראובן שעבר הירדן המזרחי הוא "מקום מקנה", ומבקשים:

"אם מצאנו חן בעיניך, יתן את הארץ הזאת לעבדיך לאחזה, אל תעברנו את הירדן" (ל"ב, ה).

תגובתו של משה היא מיידית, חד-משמעית וברורה. בחלקה הראשון של התגובה, הוא תוקף את עצם הבקשה:

"האחיכם יבאו למלחמה, ואתם תשבו פה?!" (פסוק ו).

לאחר מכן ממשיך משה וטוען, שלבקשת בני גד וראובן עלולה להיות השפעה רעה על שאר העם:

"ולמה תניאון את לב בני ישראל מעבר אל הארץ אשר נתן להם ה'?" (פסוק ז).

אפשר לומר, שהחלק הראשון של התגובה, הנוגע לבעיה המוסרית בבקשת בני גד וראובן, נאמר ע"י משה הנביא והמורה הרוחני, ואילו חלקה השני של התגובה נאמר ע"י משה המנהיג והמצביא, שצריך לחשוב לא רק על הרובד המוסרי, אלא גם על השלכות הבקשה מבחינה לאומית.

משה לא מסתפק בשתי התוכחות הללו, והוא ממשיך ותוקף את בני גד וראובן, מתוקף היותו המנהיג שהלך עם בני ישראל במדבר במשך ארבעים שנה:

"כה עשו אבתיכם, בשלחי אתם מקדש ברנע לראות את הארץ. ויעלו עד נחל אשכול ויראו את הארץ, ויניאו את לב בני ישראל, לבלתי בא אל הארץ אשר נתן להם ה'... ויחר אף ה' בישראל, וינעם במדבר ארבעים שנה, עד תם כל הדור העשה הרע בעיני ה'. והנה קמתם תחת אבתיכם תרבות אנשים חטאים, לספות עוד על חרון אף ה' אל ישראל... (ח-יד).

במשך ארבעים שנה חינך משה את עם ישראל לשאוף להיכנס לארץ ולא לפחד מכך, והנה בשנה הארבעים קמה קבוצה מעם ישראל, וחפצה להשתמט ממישימה זו. בקשה זו מהווה סטירת לחי לכל הכיוון שניסה משה להוביל במשך ארבעים השנה האחרונות.

בני גד וראובן שמעו את דבריו של משה, ולאחר מכן חזרו ונגשו אליו, ובפיהם בקשה שונה:

"גדרת צאן נבנה למקננו פה, וערים לטפנו. ואנחנו נחלץ חֲשִׁים לפני בני ישראל, עד אשר אם הביאנו אל מקומם, וישב טפנו בערי המבצר מפני יִשְׁבֵי הארץ. לא נשוב אל בתינו, עד התנחל בני ישראל איש נחלתו. כי לא ננחל אתם מעבר לירדן והלאה, כי באה נחלתנו אלינו מעבר הירדן מזרחה" (טז-יט).

הפרשנים התלבטו בשאלה, האם בני גד וראובן הציעו כאן בקשה חדשה, לאור דחיית בקשתם המקורית, או שהם רק הסבירו טוב יותר את בקשתם המקורית, שמשה פשוט לא הבין אותה כראוי. כך או כך, משה שומע את בקשתם, ונותן לה את אישורו:

"אם תעשון את הדבר הזה, אם תחלצו לפני ה' למלחמה... ונכבשה הארץ לפני ה' ואחר תִּשְׁבוּ, והייתם נקיים מה' ומישראל, והייתה הארץ הזאת לכם לאחזה לפני ה' " (כ-כב).

השאלה כאן זועקת: האם בקשתם השנייה של בני גד וראובן מקובלת בעיני משה?? האם כל מה שרצה משה הוא עזרה של בני גד וראובן בכיבוש הארץ, ועצם הבקשה לא לנחול בארץ אינה מפריעה לו כלל??

המשנה בביכורים (פ"א מ"י) אומרת, שאין מביאים ביכורים מעבר הירדן (עכ"פ מן התורה), כיוון שאינו "ארץ זבת חלב ודבש". לכאורה יש לשאול: האם ההבדל החקלאי בין שני עברי הירדן גדול כל כך, שלא יכולים לצמוח גידולים ברמה של "זבת חלב ודבש" אלא בעבר הירדן המערבי?

נראה שלחילוק בין שני עברי הירדן ישנה סיבה עמוקה יותר: עבר הירדן המזרחי מוגדר בכמה מקומות כארץ טמאה (ראה למשל יהושע כ"ב, יט), ולכן אין מביאים מגידוליו ביכורים. לפי זה מובן מדוע הוכיח משה את בני גד וראובן: איך אפשר בכלל להעלות הצעה לגור בארץ טמאה, רק משום שהיא ארץ מקנה? האם סיבות כלכליות יכולות להצדיק מגורים בארץ כזו?

בירושלמי (ביכורים פ"א ה"ח) מובא טעם נוסף לכך שאין מביאים ביכורים מעבר הירדן: "אשר נתתה לי" - "לא שנטלתי לי מעצמי". דרשה זו מחדדת את הביקורת כנגד בני גד וראובן: הקב"ה נתן לעם ישראל ארץ מסויימת, ואילו הם החליטו להעדיף ארץ שאותה הם לקחו בעצמם. עם ישראל קיבל מידי הקב"ה ארץ "אשר תמיד עיני ה' א-להיך בה", ואילו בני גד וראובן ביכרו על פניה ארץ אחרת, מסיבות כלכליות.

הביקורת מתחזקת עם קריאת סופו של המעשה, המתואר בספר יהושע (פרק כ"ב). מסופר שם, שלאחר שנשלם כיבוש הארץ, ובני גד וראובן קיבלו אישור לחזור אל נחלתם, הם בנו מזבח ליד הירדן, והסבירו מהי מטרתו:

"כי עד הוא בינינו וביניכם ובין דורותינו אחרינו, לעבד את עבדת ה' לפניו... ולא יאמרו בניכם מחר לבנינו: אין לכם חלק בה!" (פסוק כז).

בני גד וראובן פחדו, שיום יבוא, ויושבי ארץ ישראל יאמרו שעבר הירדן אינו חלק מן הארץ, ולגרים בו אין חלק ונחלה באל-הי ישראל. התוכחה כאן עולה שוב במלוא עוצה: אם שבטים אלו יודעים, ששיבתם בעבר הירדן יכולה להוביל להעלאת טענה כזו, איך עולה על דעתם להתיישב שם בכל זאת?? האם הטבות חומריות הן עילה מספקת ללקיחת סיכון כזה?!

נשוב אפוא ונשאל: האם משה היה מרוצה מבקשתם השנייה של בני גד וראובן? האם כל רצונו היה רק שיסייעו במלחמה על הארץ? לאור מה שראינו, מסתבר שהתשובה היא שלילית. דעתו של משה לא היתה נוחה גם מן הבקשה השנייה, ובכל זאת הוא מתייחס אליה בצורה מתונה יותר מן הבקשה הראשונה. משה חשב בתחילה, שבני גד וראובן אינם רוצים להתנתק רק מן הארץ, אלא גם מן העם. לפיכך הוא הגיב בתקיפות, וכינה את המבקשים "תרבות אנשים חטאים". ברם, בשומעו את הבקשה השנייה, הבין משה שאין כוונת בני גד וראובן להשתמט מן המלחמה ולהתנתק משאר העם, אלא רק לעזוב את הארץ. גם בקשה זו היתה מן הסתם רעה בעיניו, אולם לא ניתן היה להגדיר את המבקשים כחוטאים, ודי היה בכך כדי לאשר את הבקשה.

ובכן, בני גד וראובן אולי אינם נחשבים חוטאים, אולם אין הדבר אומר שהחלטתם להעדיף מגורים בעבר הירדן מסיבות כלכליות היא מקובלת. אנשים המחליטים לעזוב את הארץ בגלל שיקולים חומריים אולי אינם 'חוטאים' במובן הרגיל של המילה, אולם אין ספק שהם חוטאים למטרה שאליה ניסה משה, ואחריו שאר מנהיגי ישראל, לחנך ולהוביל.

* השיחה הועברה בליל שבת פרשת מטות-מסעי תשס"ב, וסוכמה ע"י שאול ברט.